

TEISMO NEŠALIŠKUMO PRINCIPO SAMPRATA LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIO TEISMO IR EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO JURISPRUDENCIJOJE

Remigijus Merkevičius

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedros docentas
socialinių mokslų daktaras
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
Tel. (+370 5) 2 36 61 73
El. paštas: remigijus.merkevicius@tf.vu.lt

Straipsnyje atskleidžiama teismo nešališkumo principo samprata Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijoje, aptariami konkretūs teismo šališkumo pasireiškimo pavyzdžiai ir formuluojamos apžvelgta jurisprudencija pagrįstos mokslinės išvados.

Im Artikel wird eine Auseinandersetzung vom Gründungsprinzip der Unparteilichkeit in der Jurisprudenz des Verfassungsgerichts der Republik Litauen und des europäischen Gerichtshofs für Menschenrechte dargeboten und werden konkrete Beispiele von Offenbarung der Gerichtsparteilichkeit diskutiert. Auf der Basis der überschauten Gerichtsbarkeit werden wissenschaftliche Erkenntnisse formuliert.

Įvadas

Mokslinį susidomėjimą ir norą atskleisti kaltinamojo teisės į nešališką teismą (baudžiamąją bylą nagrinėjančio teismo nešališkumo reikalavimo) sampratą paskatino trys svarbiausi veiksniai. Pirma. Teismo nešališkumo svarba kaltinamajam, o ir apskritai visai visuomenei suvokiant ir akceptuojant baudžiamąjį procesą ir jo metu priimamus procesinius sprendimus. Antra. Šiuo klausimu pakankamai skurdi Lietuvoje vyraujanti baudžiamąjo proceso teisės doktrina. Trečia. Teisininkų bendruomenėje nuolat prisimenama Vilniaus miesto 2-ojo apylinkės teismo teisėjo G.

Seikaliao 2008 m. spalio 20 d. nutartis, priimta civilinėje byloje Nr. 2-813-294/2008, kuri labai iliustratyviai parodo, kad teismai (teisėjai) toli gražu ne visada teisingai suvokia savo nešališkumo šiandienėje visuomenėje prasmę ir paskirtį.

Būtų neteisinga tvirtinti, kad *teismo nešališkumo* principui Lietuvos teisės mokslas neskiria dėmesio. Konstitucinę teismo nešališkumo prasmę ir reikšmę įvairiais aspektais analizavo E. Kūris [66, p. 249–250], E. Šileikis [76, p. 394–397], E. Vaitiekienė [66, p. 789–792], A. Abramavičius [63] ir E. Jarašiūnas [74, p. 305–307]. Teisėjo nešališkumas yra vienas iš V. Valančiaus mokslinio dėmesio objektų [78; 79]. Šis

klausimas tradiciškai pakankamai plačiai aptariamas ir civilinio proceso teisės vadovėliuose [67, p. 254–270; 73, p. 154–164]. E. Baltutytė atskleidė teisės į nešališką teismą ir saviraiškos laisvės santykį [65]. G. Goda gilinosi į teisėjo nepriklausomumo ir atsakomybės [71], G. Ambrasaitė – į teismo nepriklausomumo ir visuomenės pasitikėjimo teismu santykio problematiką [64]. Taigi, *teismo nešališkumas* yra tiek platus ir įvairiapusis, kad jį įvairiais aspektais analizuoja tikriausiai visų teisės krypčių mokslininkai.

Lietuvoje vyraujanti baudžiamojo proceso teisės doktrina baudžiamojo proceso teisės vadovėlyje ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – Baudžiamojo proceso kodeksas arba BPK) komentare *teismo nešališkumą* analizuoja ne atskirai, o jo sampratą atskleidžia aptardama du procesinius institutus: baudžiamojo proceso principus (šiuo kontekste parodydama *teismo nešališkumo* turinį ir reikšmę baudžiamojo proceso principų sistemoje ar apskritai baudžiamajame procese) bei *teisėjo nušalinimą* ir *nušialinimą* kaip vieną iš veiksmingiausių teisinių instrumentų, užtikrinančių *teismo nešališkumo* praktinį realumą. Materialiuoju (turinio) požiūriu aptardama *teismo nešališkumą* Lietuvos baudžiamojo proceso teisės doktrina įprastai apsiriboja tuo, ką šiuo klausimu yra pasakęs Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – Konstitucinis Teismas arba KT) bei papildomai atkreipia dėmesį į Europos žmogaus teisių teismo (toliau – EŽTT) sprendimus, priimtus „lietuviškose“ bylose, pavyzdžiui, byloje *Daktaras prieš Lietuvą* [75, p. 91]; *teismo nešališkumas* aptariamas kartu su reikalavimu užtikrinti *teismo*

nepriklausomumą ir jie abu vadinami vienais iš svarbiausių teisinės valstybės principų [70, p. 66; 75, p. 89]. Tam tikri kriminalinei justicijai svarbūs *teismo nešališkumo* sampratos aspektai atskleidžiami ir G. Švedo moksliniame straipsnyje „Teisė į nepriklausomą ir nešališką teismą“ [77] bei R. Jurkos, R. Ažubalytės, M. Gušauskienės ir A. Panomariovo parengtoje metodinėje mokomojoje priemonėje „Baudžiamojo proceso principai“ [72, p. 78–96].

Nors ir atlikta mokslinių tyrimų, Lietuvos baudžiamojo proceso teisės doktrinoje atskleista *teismo nešališkumo* samprata vis dar negali būti laikoma išsami ir nuosekli.

Teisinei analizei šiame straipsnyje pasirinkta dviejų labiausiai nacionalinei baudžiamojo proceso teisei ir teismų praktikai darančių įtaką (netgi lemiančių) teismų – Konstitucinio Teismo ir Europos žmogaus teisių teismo baudžiamajam procesui aktuali jurisprudencija.

Šio straipsnio tikslas – atskleisti *teismo nešališkumo* sampratą Konstitucinio Teismo ir Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijoje bei aptarti svarbiausias su tuo susijusias problemas. Atliktas tyrimas ir daromos išvados grindžiamos įprastais teisės normų ir teisinės praktikos tikrojo turinio suvokimo ir bendraisiais loginio pažinimo metodais.

Teismo nešališkumas **Konstitucinio Teismo formuojamoje konstitucinėje doktrinoje**

Kalbant apie *teismo nešališkumą* konstituciniu lygmeniu visų pirma galima (o gal net ir turima) diskutuoti, ar *teismo nešališkumas* yra savarankiškas konstitucinis principas, ar tėra sudedamasis platesnio konstitucinio reikalavimo – *teismo*

nepriklausomumo – elementas? Atsakydama į šį klausimą, KT doktrina nėra vientisa ir vieninga. Pavyzdžiui, 1999 m. gruodžio 21 d. nutarime KT nurodo, kad „atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) preambulėje įtvirtintą atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekį, Konstitucijos 5 straipsnį ir kitų straipsnių normas, nustatančias valdžių padalijimą, galima skirti du neatsiejamus teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo aspektus. Šis principas visų pirma reiškia teisėjų ir teismų, vykdančių teisingumą, nepriklausomumą. Teisėjo procesinis nepriklausomumas yra būtina nešališko ir teisingo bylos išnagrinėjimo sąlyga. Kita vertus, teisėjas ir teismai nėra pakankamai nepriklausomi, jei neužtikrinamas teismų, kaip teisminės valdžios institucijų sistemos, nepriklausomumas. Tik būdama savarankiška, nepriklausoma nuo kitų valdžių, teisminė valdžia gali įgyvendinti savo funkciją – vykdyti teisingumą“. Spręsdamas tuo konkrečiu atveju iškeltą klausimą, KT 1999 m. gruodžio 21 d. nutarime pabrėžė, kad atsižvelgia „į abu teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo aspektus: pirma, į teisėjo ir teismų nepriklausomumą vykdant teisingumą, antra, į teismų, kaip teisminę valdžią įgyvendinančių institucijų, nepriklausomumą“. 2006 m. lapkričio 27 d. nutarime KT vartoja teisėjų *procesinio nepriklausomumo* sąvoką.

Taigi, šiuose nutarimuose *teismo nešališkumas* laikomas labiau sudedamąja *teismo nepriklausomumo* dalimi nei savarankišku konstituciniu principu. Daugybėje kitų nutarimų, kuriuose analizuojami su teismais ar baudžiamąja justicija apskritai susiję klausimai, KT *teismo nešališkumą*

vadina konstituciniu principu ar reikalavimu, tačiau nediskutuoja jo savarankiškumo [11]. Šį teisinį aspektą paliečia, tačiau jo taip pat plačiau nediskutuoja ir Konstitucinio Teismo teisėjas A. Abramavičius [63, p. 32–33].

Konstituciniu lygmeniu pažymėtina ir tai, kad dėmesys, kurį KT skiria konstituciniam *teismo nepriklausomumo* principui, užgožia *teismo nešališkumo* konstitucinę svarbą ir reikšmę. Konstitucinėje jurisprudencijoje yra suformuluota pakankamai plati ir nuosekli *teisėjo (teismų) nepriklausomumo konstitucinė doktrina* [70, p. 66; 75, p. 89–92] ar *teisėjo ir teismų nepriklausomumo bei šį nepriklausomumą užtikrinančių garantijų apsaugos konstitucinė doktrina* (kaip kad ją pavadina pats Konstitucinis Teismas, pavyzdžiui, 2001 m. liepos 12 d. nutarime), o *teismo nešališkumo* klausimas aptariamas tarsi prabėgomis. Vartodamas *nešališkumo* sąvoką, KT dažnai pabrėžia vis kitus aspektus, pavyzdžiui, asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, teisę į nešališką teismą ar nešališką ginčo arbitražą, ar netgi šios teisės absoliutumą, absoliutų pobūdį [13], paties teismo ir teisėjo nešališkumą [11], reikalavimą, kad ikitiesminio tyrimo medžiaga būtų surinkta nešališkai [15], teismo nešališkumą kaip būtiną teisingo bylos išnagrinėjimo ir pasitikėjimo teismu sąlygą [8], reikalavimą nešališkai ištirti visas baudžiamosios bylos ar nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes [5, 10] ir pan.

Kaltinamo asmens teisės į nešališką teismą požiūriu pirmasis svarbus aspektas, kurį jau nuo 1995 metų [4] nuolat pabrėžia KT, yra konstitucinio reikalavimo užtikrinti teismo (teisėjo) nepriklausomumą kons-

titucinė prasmė ir paskirtis. Pasak KT, teismo (teisėjo) nepriklausomumas yra vienas iš fundamentalių, esminių demokratinės teisinės valstybės principų (šio principo atsisakymas yra „imanentinis totalitarinio ir autoritarinio režimo bruožas“). Tokioje valstybėje [demokratinėje teisinėje valstybėje] socialinis teisminės valdžios vaidmuo yra toks, kad teismai, vykdydami teisingumą, privalo užtikrinti Konstitucijoje, įstatymuose ir kituose teisės aktuose išreikštos teisės įgyvendinimą, garantuoti teisės viršenybę, apsaugoti žmogaus teises ir laisves. Todėl teismo (teisėjo) nepriklausomumas yra ne savitiksliis dalykas, o būtina žmogaus teisių ir laisvių apsaugos sąlyga. Teismo (teisėjo) nepriklausomumas yra ne privilegija, o viena iš svarbiausių teismo (teisėjo) pareigų, kylanti iš Konstitucijoje garantuotos žmogaus teisės turėti nešališką ginčo arbitrą. Teismo (teisėjo) konstitucinės ir kitos įstatyminės nepriklausomumo garantijos bei teisėjų etikos taisyklės yra pagrindas, kad žmonės tikėtų teismo, kaip teisinių ginčų arbitro, nešališkumu ir objektyvumu [6; 8; 12; 14]. 2001 m. liepos 12 d. nutarime KT pabrėžia ir tai, kad teismo (teisėjo) nepriklausomumo prasmingumą atskleidžia ir „socialinės santarvės užtikrinimas bei visuomenėje išylančių konfliktų teisinis sprendimas“. „Ypač svarbu laiduoti nešališką teisminę gynybą nuo neteisėtų valdžios institucijų ir pareigūnų veiksmų“.

Atskleisdamas teismo (teisėjo) nepriklausomumo turinį, KT skiria „du natsiejamus teismo (teisėjo) nepriklausomumo principo aspektus“: 1) teismų (teisėjų), vykdančių teisingumą, nepriklausomumą (teismo (teisėjo) nepriklausomumą vykdančią teisingumą ar dar kitaip

tariant teisėjo procesinį nepriklausomumą) ir 2) teisminės valdžios institucijų (teisminę valdžią įgyvendinančių institucijų) sistemos nepriklausomumą. Teismo (teisėjo) nepriklausomumas yra nedalomas: tik nepriklausoma teismų institucinė sistema gali laiduoti teismo organizacinę, o kartu ir teisėjo procesinį savarankiškumą.

Trumpai aptardamas teisėjo *procesinį nepriklausomumą*, KT visų pirma pabrėžia EŽTT išskirtus objektyvius ir subjektyvius teisės į nepriklausomą ir nešališką teismą elementus [6] bei kaip garantiją, kad teismai (teisėjai) tinkamai vykdys teisingumą, nurodo ypatingus teisėjams keliamus profesinius ir etinius reikalavimus: teisėjais turi būti skiriami tik asmenys, turintys aukštą teisinę kvalifikaciją ir gyvenimo patirtį; jų reputacija turi būti nepriekaištinga; teisėjas turi jausti didelę atsakomybę už tai, kaip jis vykdo teisingumą – atlieka Konstitucijoje jam nustatytą priedermę, tačiau teismo (teisėjo) nepriklausomumo garantijų sistema nesudaro jokių prielaidų, kuriomis prisidengdamas teisėjas galėtų vengti tinkamai atlikti savo pareigas, aplaidžiai nagrinėtų bylas, neetiškai elgtųsi su byloje dalyvaujančiais asmenimis, pažeistų žmogaus teises ir orumą [6; 9].

Konstitucinio Teismo formuojama konstitucinė doktrina leidžia išskirti ir bendrąjį vertybinio pobūdžio teisinį orientyrą, kuris leidžia suprasti, kiek svarbus yra teismo nešališkumas. Štai, 2001 m. vasario 12 d. ir 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimuose rašoma: „asmens konstitucinė teisė, kad jo byla išnagrinėtų nešališkas teismas, reiškia ir tai, jog asmens bylos negali nagrinėti teisėjas, dėl kurio nešališkumo gali kilti abejonių. Teisėjas, nagrinėjantis bylą, turi būti neutralus. Teismo

nešališkumas, kaip ir teismo nepriklausomumas, yra esminė žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo garantija, būtina teisingo bylos išnagrinėjimo, taigi ir pasitikėjimo teismu, sąlyga“. 2006 m. lapkričio 27 d. nutarime KT toliau plėtoja šią bendrąją poziciją ir nurodo, jog „teismai, būdami viena iš valstybės valdžia – teismine valdžia – įgyvendinančių, teisingumą vykdančių institucijų, turi veikti taip, kad visuomenė jais pasitikėtų. Visuomenės pasitikėjimas teismais yra svarbus demokratinės teisinės valstybės, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės elementas, reikšminga teisminės valdžios veiksmingos veiklos sąlyga. Visuomenės pasitikėjimą teismais lemia įvairūs veiksniai, *inter alia* teisėjų kvalifikacija, jų profesionalumas, sugebėjimas spręsti bylas vadovaujantis ne tik įstatymu, bet ir teise, tinkamo teisinio proceso užtikrinimas, pagarba procese dalyvaujantiems asmenims, racionalus teisinis baigiamųjų teismo aktų argumentavimas (motyvavimas), baigiamųjų teismo aktų aiškumas byloje dalyvaujantiems asmenims ir kt. Teisėjams keliami ir itin dideli etinio bei moralinio pobūdžio reikalavimai: jų reputacija turi būti nepriekaištinga; teisėjo elgesys – tiek susijęs su tiesioginiu pareigų atlikimu, tiek su jo veikla, kuri nėra susijusi su jo pareigomis, – neturi kelti abejonių dėl jo nešališkumo ir nepriklausomumo; teisėjas savo pareigas atlikti, taip pat elgtis turi taip, kad savo poelgiu nepažeimtų teisėjo vardo“.

Tai, kad vertinant teismo nešališkumą svarbu ne vien objektyviais faktiniais duomenimis pagrįsti faktai, leidžiantys daryti vienintelę ir kategorišką išvadą dėl konkrečią baudžiamąją bylą nagrinėjančio teismo subjektyvaus šališkumo, o ir papil-

domos (ar, kitaip tariant, išorinės) faktinės ir teisinės garantijos, sukuriančios proceso dalyviams įsitikinimą teismo nešališkumu ar bent jau minimizuojančios tokias proceso dalyvio abejones, KT pabrėžia ir kai kuriuose kituose nutarimuose. Pavyzdžiui, 2001 m. vasario 12 d. nutarime rašoma, kad Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 26 straipsnio 3 ir 4 dalyse nustatytais apribojimais „siekiama pašalinti prielaidas kilti abejonėms dėl teisėjo ir teismų nepriklausomumo ir jų nešališkumo“. „Teisėjo ir teismų nešališkumas užtikrinamas nustatant draudimus ir apribojimus teisėjams nagrinėti bylas, jeigu yra aplinkybės, keliančios abejonių dėl teisėjo nešališkumo“. „Siekiant užtikrinti teisėjo ir teismų nešališkumą, jų nepriklausomumą, įstatymais taip pat gali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kuris šalintų prielaidas, galinčias sukelti abejonių dėl teisėjo ir teismų nešališkumo“. Šiame nutarime KT primena, kad ir EŽTT byloje *Langborger prieš Švediją* yra konstatavęs, jog būtina ir išoriškai apsaugoti nuomonę apie teismų objektyvų nešališkumą ir nepriklausomumą.

Vadovaujantis KT jurisprudencija, konstitucinis *teismo nešališkumo* reikalavimas nepaneigia baudžiamąją bylą nagrinėjančio teismo pareigos aktyviai dalyvauti baudžiamajame procese: „<...> būtinybė apsaugoti asmens teises ir teisėtus interesus, taip pat tai, kad teismas yra valstybės institucija, kuri, vykdydama teisingumą, padeda valstybei užtikrinti asmens, visos visuomenės saugumą nuo nusikalstamų kėsinių, lemia ir tam tikrus teismo įgaliojimus baudžiamajame procese. Teismas baudžiamajame procese turi būti ir nešališkas arbitras, objektyviai vertinantis baudžiamojoje byloje esančius nusikals-

tamos veikos padarymo aplinkybių duomenis (įrodymus) ir priimantis teisingą sprendimą dėl asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo, ir kartu teismas, siekdamas nustatyti objektyvią tiesą, turi aktyviai veikti baudžiamajame procese – apibrėžti baudžiamosios bylos nagrinėjimo ribas, atlikti tam tikrus proceso veiksmus, asmenims, dalyvaujantiems teisme vykstančiame procese, neleisti piktinaudžiauti savo teisėmis ar įgaliojimais, spręsti kitus su baudžiamosios bylos nagrinėjimu teisme susijusius klausimus. Teismas, nagrinėdamas baudžiamąją bylą, turi veikti taip, kad baudžiamojoje byloje būtų nustatyta objektyvi tiesa ir teisingai išspręstas asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo klausimas. Teismas privalo būti ir lygiai teisingas visiems baudžiamajame procese dalyvaujantiems asmenims“ [10].

Pasak KT, „Konstitucijoje įtvirtintos normos ir principai, *inter alia* Konstitucijos 31 str. 2 d. įtvirtinta asmens teisė, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas teismas, teisinės valstybės ir teisingumo principai, suponuoja tokių teismo, kaip teisingumą vykdančios institucijos, modelį, kad teismas negali būti suprantamas kaip „pasyvus“ bylų proceso stebėtojas ir kad teisingumo vykdymas negali priklausyti tik nuo to, kokia medžiaga teismui yra pateikta. Teismas, siekdamas objektyviai, išsamiai ištirti visas bylos aplinkybes ir nustatyti byloje tiesą, turi įgaliojimus pats atlikti proceso veiksmus arba pavesti atitinkamus veiksmus atlikti tam tikroms institucijoms (pareigūnams), *inter alia* prokurorams“. „Iš Konstitucijos kylanti teismo priedermė nustatyti objektyvią tiesą ir teisingai išspręsti bylą su-

ponuoja tai, kad jeigu teismas mano, jog neatlikus ikiteisminio tyrimo ar tam tikrų proceso veiksmų, kurių neįmanoma atlikti teisme, jis negalės teisingai išnagrinėti baudžiamosios bylos ir priimti teisingo sprendimo <...>, teismas turi turėti įgaliojimus nuspręsti, kad toje byloje turi būti atliktas ikiteisminis tyrimas ar atskiri proceso veiksmai ir turi būti duoti tam tikri pavedimai atitinkamiems subjektams; tokie teismo pavedimai yra privalomi visiems asmenims (pareigūnams, institucijoms), kuriems jie adresuoti“. Tačiau šiuo aspektu pažymėtina, kad „duodamas minėtus pavedimus teismas turi veikti taip, kad nebūtų sudaryta prielaidų manyti, jog teismas yra šališkas“. „Teismas, duodamas pavedimą atlikti ikiteisminį tyrimą ar atskirus proceso veiksmus (kurių neįmanoma atlikti teisme), neturi nurodyti, kaip toks pavedimas privalo būti vykdomas, kokį rezultatą norima gauti ir pan.“ [10].

Atskirai būtina pažymėti ir tai, kad konstitucinį *nešališkumo* reikalavimą KT kelia ne tik teismams, bet ir apskritai visam nusikalstamų veikų tyrimo procesui. Štai, 2000 m. gegužės 8 d. nutarime KT pažymi, kad Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalis teisę į nešališką teisminę gynybą suponuoja ne tik bylos teismo nagrinėjimo metu, bet ir visame baudžiamosios bylos tyrimo procese. Tik esant nešališkam nusikaltimo tyrimo procesui sukuriamos garantijos objektyviai, visapusiškai, viešai išnagrinėti ir teisingai išspręsti bylą teisme. Nešališko proceso reikalavimai taikytini ir atliekant operatyvinio tyrimo veiksmus, nes operatyviniais veiksmais gauta informacija Baudžiamojo proceso kodekso nustatytais atvejais ir tvarka gali būti panaudota kaip įrodymai baudžiamojoje byloje.

Teismo nešališkumo reikšmė ir turinys Europos žmogaus teisių teismo praktikoje

Teismo nepriklausomumą ir nešališkumą EŽTT mano esant glaudžiai susijusiomis, vienam tikslui pasiekti skirtomis – sąžiningą procesą garantuojančiomis teisinėmis kategorijomis, todėl įprastai jas analizuoja ir vertina kartu [26; 37; 43; 54]. Yra funkcinis *teismo nepriklausomumo* ir *teismo nešališkumo* ryšys – *teismo nepriklausomumas* yra *teismo nešališkumo* sąlyga [69, p. 254].

Kalbėdamas galbūt labiau apie *teismo nepriklausomumą*, EŽTT nurodo, kad *teismo nepriklausomumas* išreiškia (sujungia) tiek asmeninį, tiek dalykinį teisėjo nepriklausomumą, kurie abu kartu garantuoja teisėjui (patikina jį), jog jis pirma laiko nebus pašalintas iš pareigų ar konkretaus proceso bei turės galimybę procesinį sprendimą priimti laisvai, nesuvaržytas jokių nurodymų [68, p. 539; 69, p. 251; 19; 21; 24; 32; 34; 47; 53]. Tiesa, iš *teismo nepriklausomumo* kylantis principinis draudimas suvaržyti sprendimą konkrečioje byloje priimančią (konkrečią bylą sprendžiantį) teisėją (teismą) išankstiniais nurodymais ar anksčiau priimtais sprendimais (plačiuoju požiūriu), nepaneigia teismo nuosprendžio ar sprendimo prejudicinės galios (su išlyga, kad civilinę ar administracinę bylą išnagrinėjusio teismo sprendimas prejudiciją baudžiamajame procese gali įgyti tik tuo atveju, jei baudžiamąjį procesą šalis (paprastai kaltinamasis) turėjo galimybę veiksmingai dalyvauti šiuose civiliniuose ar administraciniuose teismo procesuose) [69, p. 251].

Aptardamas reikalavimo užtikrinti *teismo nepriklausomumą* ir *nešališkumą* prigimtį ir moralinę prasmę, EŽTT nuolat pabrėžia, kad pasitikėjimas teismu yra vie-

na iš svarbiausių teisinės valstybės ir demokratinės visuomenės vertybių. Teismu turi pasitikėti tiek visuomenė, tiek konkretaus proceso dalyvis – kaltinamasis. Teismas neįgis reikiamo nei visuomenės, nei tuo labiau kaltinamojo pasitikėjimo, jei teisingumą įgyvendinantys asmenys (teisėjai), atlikdami savo procesines funkcijas (pareigas) ar dalyvaudami išoriniuose socialiniuose santykiuose, sukurs pagrįstas abejones savo nešališkumu [80, p. 243]. Siekiant užtikrinti žmogaus ir visuomenės pasitikėjimą teismu, svarbus ir išorinis įvaizdis ar įspūdis (vok. *der äußere Schein*, angl. *appearances*), kad teismas yra nepriklausomas ir nešališkas [68, p. 539]. Atsižvelgdamas į tai, EŽTT *teismo nešališkumo* sąvoką aiškina ne tik autonomiškai, bet ir pakankamai plačiai [80, p. 243; 24].

Minėta, kad teismu turi pasitikėti ir visuomenė, ir konkrečiame procese baudžiamąjį atsakomybėn traukiamas asmuo, todėl vertinant, ar abejonė teismo nepriklausomumu ir nešališkumu yra pagrįsta, svarbi ne tik visuomenės (tad, tarsi objektyvi), bet ir kaltinamojo pozicija (nuomonė), tačiau kaltinamojo nuomonė nėra ir negali būti absoliuti ar lemianti išvadą dėl teismo šališkumo. Atsižvelgdamas į tai, EŽTT daro išvadą, kad pagrindas kalbėti apie teismo priklausomumą ar šališkumą yra tik tokia abejonė, kuri yra *objektyviai pagrįsta* (angl. *objectively justified*) [80, p. 245; 19; 26; 37; 43].

Subjektyvi kaltinamojo baimė, nepasitikėjimas ar susirūpinimas nėra ir negali būti laikomas *objektyviai pagrįsta abejone*. Kaip minėta, kaltinamojo pozicija yra svarbi, tačiau nėra lemianti, todėl nušalinant teismą nepakanka, kad kaltinamajam teisėjas atrodo „galimai nevisiškai

laisvas nuo išankstinio nusistatymo“ (angl. *as being totally free from bias* – [24]). *Objektyviai pagrįstomis* laikytinos tokios abejonės, kurios, „užpildytos“ konkrečiu faktiniu turiniu, konkrečiomis individualiomis aplinkybėmis, rodo galimą konkretaus teisėjo, o per tai ir visos teismo kolegijos (viso teismo) šališkumą [25; 30; 35–36; 38; 40; 49; 51; 53–55; 58; 61].

Pagal EŽTT jurisprudenciją, *teismo šališkumas* (bendriausiu požiūriu) reiškia konkrečių faktinių aplinkybių ar konkrečios situacijos nulemtą išankstinį teismo nusistatymą ar nusiteikimą vienos iš proceso šalių naudai ar, atvirkščiai, nenaudai [80, p. 245; 53]. Atsižvelgiant į tai, kad *nešališkumas* kaip tam tikra vidinė būseną ar moralinis – etinis nusiteikimas (nuostata) tiek pozityviu, tiek negatyviu požiūriu yra sunkiai įrodoma, vertindamas *teismo nešališkumą*, EŽTT analizuoja tam tikras objektyvias ar objektyviai išreikštas aplinkybes, kurios pakankamai pagrindžia *teismo nešališkumo* įspūdį ar įvaizdį [53].

Teismo nešališkumo reikalavimas keliamas kiekvienam *teismui* ir visai konkretaus *teismo* sudėčiai (kolegijai), įskaitant visuomenės atstovus (prisiekusiuosius, *Jury etc.*) [42; 54–55]. Jei objektyviai pagrįsta abejonė liečia vieną iš teismo kolegijos narių, tai šališka laikoma visa teismo kolegija [36].

Atskleisdama *teismo nešališkumo* reikalavimo turinį, EŽTT doktrina įprastai skiria du *teismo nešališkumo* aspektus [80, p. 245]:

- *subjektyvųjį*, kuriam svarbus asmeninis teisėjo santykis su konkrečiu procesu šalimi ir kuris bendriausiu požiūriu reiškia, kad nė vienas teismo kolegijos (sudėties) narys negali

turėti asmeninio išankstinio nusistatymo, suinteresuotumo ar būti tendencingas [43; 54; 60];

- *objektyvųjį*, kuris, lemiama dėmesį kreipdamas į proceso funkcijas ir organizaciją [80, p. 246], įpareigoja teisimą pateikti pakankamas garantijas, pašalinančias bet kokią su teismo nešališkumu susijusią abejonę [16; 28].

Tiesa, vertindamas *subjektyvųjį* ar, kitaip dar vadinamą, *asmeninį* nešališkumą, EŽTT taip pat vadovaujasi tam tikrais objektyviais kriterijais [68, p. 552]: įvertina teisėjo asmeninį įsitikinimą, teisėjo elgesį procese, teisėjo interesą ta konkrečia byla ir pan. [23; 25; 33; 35–36; 40; 51; 58; 60–61]. *Subjektyvus (asmeninis)* teisėjo nešališkumas yra preziumuojamas: kiekvienas teisėjas laikomas nešališku, kol nebus įrodyta priešingai [69, p. 254; 80, p. 245]. Beje, įdomu pažymėti, kad šią teisinę prezumpciją EŽTT kildina iš pačios Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencija) esmės ir pabrėžia, jog ši prezumpcija yra svarbus teisinės valstybės požymis ar elementas [23; 25; 33; 35–36; 40; 51; 58; 60–61].

Objektyvusis, ar kartais dar vadinamas *struktūrinis, teismo nešališkumo* reikalavimas savo esme reiškia, kad teismas ne tik turi būti nešališkas subjektyviuoju požiūriu (neturėti asmeninio suinteresuotumo), bet ir turi būti bei turi atrodyti nešališkas objektyvaus stebėtojo akimis. Šiuo požiūriu teismas turi pateikti pakankamas garantijas, kurios pašalintų bet kokią pagrįstą abejonę teismo nešališkumu (angl. *exclude any legitimate doubt* – [23; 25; 31; 33–37; 43; 45; 51; 53–54; 58; 60–61]. Pasak EŽTT, sprendžiant, ar nėra pažeistas

Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas teismo nešališkumo principas, „*bet kokia pagrįsta abejonė yra pakankama šios nuostatos pažeidimui nustatyti*“ [28]. Vertindamas objektyvųjų teismo nešališkumo elementą, EŽTT išskirtinį dėmesį skiria ir įspūdžiui, kurį vieno ar kito teisėjo dalyvavimas gali sukelti visuomenei ir kaltinamajam bei nevengia formuluotės „*Justice must not only be done; it must also be seen to be done*“ [80, p. 243; 19; 24–25; 29–30; 32–33; 35–36; 39–40; 51; 53; 58; 61].

Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas *teismo nešališkumo* reikalavimas ne tik suteikia teisę asmeniui, kuriam pareiktas baudžiamasis kaltinimas, išreikšti savo abejones teismo nešališkumu ir reikalauti, kad šios abejonės būtų motyvuotai įvertintos, bet ir suponuoja pareigą teisėjui *ex officio* aktyviai veikti. O būtent, jei konkretaus teisėjo dalyvavimas konkrečiame procese gali sudaryti įspūdį, kad teismas nėra objektyviai nešališkas, toks teisėjas privalo visų pirma pavišinti tuos pagrindus, dėl kurių jis gali būti laikomas šališkas, ir pats savo iniciatyva nusišalinti, nedalyvauti procese. Taigi Konvencija sukuria teismui *in corpore* ir kiekvienam teisėjui atskirai tam tikrą pareigą kontroliuoti save, rūpintis, kad visuomenė ir kaltinamasis pasitikėtų jais ir galiausiai jų priimtu procesiniu sprendimu. Tiesa, pasak Robert Esser, pareigą nusišalinti EŽTT sieja tik su objektyvaus nešališkumo reikalavimu. Ši pareiga nėra subjektyvaus nešališkumo sudedamoji dalis [68, p. 554].

Išskirtinė reikšmė EŽTT jurisprudencijoje teikiama ir nacionalinėms teisinėms taisyklėms, nurodančioms pagrindus ar atvejus, kada teisėjas negali dalyvauti procese [68, p. 555]. Pasak EŽTT,

nacionaliniame įstatyme įtvirtindamas tam tikrus teisėjo nusišalinimo (nušalinimo) pagrindus, įstatymų leidėjas kartu manifestuoja, kad šie pagrindai *in abstracto* kelia objektyviai pagrįstas abejones teismo nešališkumu, bei išreiškia atstovaujamosios valdžios norą pašalinti šias aplinkybes, o kartu ir grėsmes teismo nešališkumui iš nacionalinių teismų praktikos [50; 52]. Todėl, jei konkrečiame procese buvo pažeistas nacionaliniame įstatyme įtvirtintas pagrindas teisėjui nusišalinti ar jį nušalinti (jei konkrečiame procese dalyvavo teisėjas, kuris pagal nacionalinę teisę negalėjo dalyvauti tame procese), vien tai gali pagrįsti objektyvią abejonę teismo nešališkumu (pagal Konvenciją), o per tai ir išvadą, kad buvo pažeista Konvencija.

Apibendrintai vertinant EŽTT praktiką, sunku suformuluoti aiškią šio teismo poziciją (tam tikrą nusistovėjusį vienodą teisinį standartą), koks vaidmuo sprendžiant galimo *teismo šališkumo* ir su tuo susijusių teisinių padarinių klausimą tenka pačiam šios teisės „turėtojiui“ – kaltinamajam: ar *teismo nešališkumas* yra objektyvus teisinis reikalavimas, todėl jo pažeidimas gali (turi) būti konstatuojamas *ex officio*, neatsižvelgiant į tai, ar pats kaltinamasis viešai apeliavo dėl savo teisės į nešališką teismą pažeidimo, ar kaltinamojo pasyvumas (pvz., teisės į nešališką teismą pažeidimo neskundimas nacionalinių įstatymų nustatyta tvarka) reiškia formalią priežastį nenagrinėti EŽTT skirtos peticijos, nes neskųsdamas kaltinamasis nepasinaudojo visomis nacionalinėmis apskundimo galimybėmis, ar galiausiai teisė į nešališką teismą yra tokia teisė, kurios galima atsisakyti, todėl galimas šios teisės pažeidimas priklauso ir nuo to, ar ir kiek kaltinamojo

atsisakymas šios teisės yra suderinamas su Konvencija.

Štai, pavyzdžiui, sprendime byloje *De Cubber prieš Belgiją* EŽTT pripažino teismo nešališkumo principo pažeidimą, nors pareiškėjas nacionaliniame procese pretenziją dėl teismo šališkumo reiškė tik žodžiu ir nepateikė oficialaus reikalavimo nušalinti teisėją. Sprendime byloje *Barberà, Messegue ir Jabardo prieš Ispaniją* EŽTT pabrėžė, kad pareiškėjai nacionalinėje instancijoje atkreipė teisėjo dėmesį į netinkamą jo elgesį procese, kuris leidžia abejoti šio teisėjo nešališkumu. Ispanijos teisė suteikė pareiškėjams galimybę reikšti teisėjui oficialų nušalinimą iki pradedant tirti įrodymus teisme arba iš karto paaiškėjus šališkumą rodančioms aplinkybėms, tačiau pareiškėjai to nepadarė. Tačiau *in fine* EŽTT taip ir nesuformulavo apibendrinamosios išvados, ar oficialaus nušalinimo pareiškimo nepateikimas (*ex lege* esant tokiai galimybei) užkerta kelią pareiškėjui dėl šio pažeidimo apeliuoti EŽTT. Panašią faktinę situaciją EŽTT vertino ir byloje *Castillo Agar prieš Ispaniją*. Šiuo atveju oficialaus nušalinimo nepareiškimą (turint teisinę galimybę tą padaryti) EŽTT lyg ir pripažino aplinkybe, rodančia, kad pareiškėjas neišnaudojo visų nacionaliniais įstatymais suteiktų teisinės gynybos priemonių, tačiau *in fine* vėlgi konstatavo Konvencijos pažeidimą. Apibendrinęs šiuos ir daugybę kitų pirmiau nepaminėtų EŽTT vertintų pavyzdžių, Robert Esser daro išvadą, kad kaltinamojo nepasinaudojimas nacionalinėje teisėje numatyta galimybe reikšti teisėjui oficialų nušalinimą ar skusti teismo nešališkumą, neturi įtakos sprendimui, ar teismas iš tiesų buvo šališkas ar ne, tačiau kartu ir primena, jog toks jo apiben-

drinimas nereiškia nusistovėjusios EŽTT praktikos, todėl kaltinamasis neturėtų visiškaip pasitikėti jo išvada ir nereikšti nušalinimų nacionaliniame teisme [68, p. 557].

Minėta, kad apibrėždamas paties teismo vaidmenį nešališkumo užtikrinimo aspektu, EŽTT išskiria teismo pareigą aktyviai veikti: paviešinti jam žinomus pagrindus, dėl kurių jis gali būti laikomas šališkas, ir pats savo iniciatyva nusišalinti, nedalyvauti procese. Kitas svarbus teismo pareigos aktyviai veikti turinio elementas – teismo pareiga aktyviai ir reikiamu nuoseklumu bei rūpestingumu ištirti ir motyvuotai įvertinti tas aplinkybes, kurias kaip objektyviai pagrįstą abejonę teismo nešališkumu nurodo kaltinamasis ar jo gynėjas, nebent šių proceso dalyvių išreikštos abejonės yra *aiškiai nepagrįstos*. Beje, ši teismo pareiga apima ne tik faktus ar įvykius, vykusius teismo bylos nagrinėjimo metu, bet ir tokius faktus ar įvykius, kurie turi įtakos vertinant teismo nešališkumą, nors ir įvyko „už teismo bylos nagrinėjimo rėmų sienų“. Štai, sprendime byloje *Remli prieš Prancūziją* vertindamas kaltinamojo advokato kreipimąsi į teismą prašant oficialiai užfiksuoti rasistinę pastabą, kurią dieną prieš prasidedant teismo procesui pasakė vienas iš prisiekusiųjų ir kurią išgirdo su byla nesusijęs asmuo bei šioje faktinėje situacijoje konstatuodamas Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto *teismo nešališkumo* reikalavimo pažeidimą, EŽTT pabrėžė, kad „teismas atmetė šį prašymą net nenagrinėjęs jam pateiktų įrodymų vien tik dėl formalios priežasties: teismas negali „ pridėti prie bylos ne teismo salėje vykusių faktų“. Be to, teismas nedavė nurodymo ištirti šį faktą, nors ir turėjo tokią teisę“. Priešingai tam, sprendime *Gregory*

prieš Jungtinę Karalystę byloje EŽTT pripažino, kad teisėjas, kuris, gavęs raštelį apie tai, kad prisiekusieji demonstruoja rasistines pažiūras ir įsitikinimus, todėl vienas iš prisiekusiųjų turi būti pašalintas, šio raštelio nenuslėpė, parodė jį kaltinimo ir gynybos atstovams bei įspėjo prisiekusiuosius sprendimą byloje priimti tik vadovaujantis įrodymais, atmetant bet koki išankstinį nusistatymą, pakankamai užtikrino Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą teismo nešališkumo reikalavimą.

Aptardamas kaltinamojo teisę atsisakyti savo teisės į nešališką teismą, EŽTT visų pirma primena bendrąją teisinę taisyklę (kuri tradiciškai siejama su daugybe kitų Konvencijoje įtvirtintų procesinio pobūdžio teisių), kad atsisakymas Konvencijoje įtvirtintos ar iš jos išplaukiančios teisės galimas tik tada, jei, atsisakius šios teisės, procese kaip tam tikroje visumoje vis dėlto išsaugomos minimalios sąžiningo proceso garantijos. Be to, atsisakymas niekada nėra ir negali būti preziumuojamas, turi būti aiškus ir vienintelis bei kiekvieną kartą susietas su konkrečia teise konkrečioje faktinėje situacijoje. Kita vertus, ir šiuo aspektu EŽTT dar kartą atkreipia dėmesį į *teismo nešališkumo* reikalavimo svarbą, nurodydamas, kad ši teisė negali priklausyti ar būti perleista vien tik proceso šalių diskrecijai. Tačiau kategoriško atsakymo, kad kaltinamasis turi teisę atsisakyti savo teisės į nešališką teismą ir šis atsisakymas neprieštaruja Konvencijos postuluojamai teismo nešališkumo reikšmei demokratinėje visuomenėje, EŽTT taip ir nepateikia. Išanalizavę EŽTT praktiką (pvz., sprendimus bylose *Pfeifer ir Plankl prieš Austriją*, *Oberschlick prieš Austriją* ir *Bulut prieš Austriją*), Robert Esser ir Wolfgang Peukert daro nedrąsą išvadą, jog bent

jau netiesiogiai EŽTT iš principo pripažįsta kaltinamajam teisę atsisakyti savo teisės į nešališką teismą, tačiau toks atsisakymas bus veiksmingas tik tada, jei atitiks bent dvi sąlygas: kaltinamasis atsisako tiek teisės, kuri įtvirtinta nacionaliniame įstatyme, tiek teisės, kurią garantuoja Konvencija, bei atsisakant šios teisės kaltinamajam buvo užtikrintos papildomos procesinės garantijos: kaltinamasis buvo tinkamai išklaustas šiuo aspektu, atsisakydamas šios teisės jis naudojosi teisine advokato pagalba ir pan. [68, p. 557; 69, p. 256]. Mark E. Villiger, duodamas nuorodas į EŽTT sprendimus bylose *Oberschlick prieš Austriją* ir *X. prieš Airiją*, daro kategoriškesnę išvadą: tuo atveju, kai kaltinamasis žino, kad vienas iš teisėjų nėra nešališkas ar nepriklausomas, tačiau, nepaisant to nieko dėl to nedaro, laikoma, kad taip kaltinamasis implicitiškai išreiškia savo sutikimą su tuo [80, p. 243].

Apibendrinant vertinant konkrečius EŽTT analizuotus baudžiamajam procesui svarbius *teismo nešališkumo* aspektus, galima išskirti šias svarbesnes teises taisykles.

Vien tai, kad baudžiamąją bylą nagrinėjantis teisėjas anksčiau dirbo prokuratūroje (platesniu požiūriu, baudžiamojo persekiojimo institucijoje), kuri ir atliko kaltinamajam įkaltinamos nusikalstamos veikos tyrimą, tačiau pats asmeniškai niekaip nebuvo susijęs su šios konkrečios nusikalstamos veikos tyrimu, ar, paprasčiau tariant, vien tai, kad bylą nagrinėjantis teisėjas anksčiau buvo prokuroras, nereiškia objektyviai pagrįstos abejonės baudžiamąją bylą nagrinėjančio teisėjo nešališkumu [53].

Tuo atveju, kai baudžiamąją bylą nagrinėja teisėjas, anksčiau dirbęs baudžiamojo persekiojimo institucijoje ar prokuroru,

objektyviai pagrįstą abejonę tokio teisėjo nešališkumu gali patvirtinti konkretus šio teisėjo elgesys ar vaidmuo ankstesniu laiku jam atliekant prokuroro ar tyrimo pareigūno pareigas šios konkrečios nusikalstamos veikos ar (ir) konkretaus persekiojamo asmens atžvilgiu. Objektyviai pagrįsta abejonė iškyla ne tik tada, kai teisėjas ankstesniu laiku atlikdamas prokuroro ar tyrimo pareigūno funkcijas pats asmeniškai tiesiogiai ar netiesiogiai atliko tyrimą ar atskirus tyrimo veiksmus baudžiamojoje byloje (kurią ketina nagrinėti kaip teisėjas), bet ir tais atvejais, kai jis šioje konkrečioje byloje anksčiau buvo išdėstęs savo nuomonę ar poziciją, kuria yra paremtas kaltinimas, ar netgi ir tais atvejais, kai jis pats nei tiesiogiai, nei netiesiogiai neatliko jokių tyrimo veiksmų, nereikšė jokių oficialių nuomonių ir nedavė nurodymų, tačiau tuo metu dirbo tokiaame prokuratūros (baudžiamojo persekiojimo institucijos) padalinyje, kurio nariai (buvę tiesioginiai kolegos) atliko šios nusikalstamos veikos tyrimą [53].

Objektyviai pagrįstą abejonę baudžiamąją bylą nagrinėjančio teismo nešališkumu gali lemti ir paties teismo elgesys teisminio bylos nagrinėjimo etape, jei nagrinėdamas bylą teisėjas imasi vykdyti ne tik teisingumo vykdymo ar vadovavimo teismo posėdžiui (tvarkos palaikymo jame), bet ir kaltintojo (kaltinimo) funkciją. Pavyzdžiui, priimtame byloje *Thorgeir Thorgeirson prieš Švediją* sprendime EŽTT nurodė, jog tai, kad kaltinimo atstovo nebuvo tam tikromis proceso dienomis, ir dėl to išimtinai teismui priklausanti atsakomybė už proceso eigą pati savaime nesukelia objektyviai pagrįstos abejonės teismo nešališkumu, tačiau su sąlyga, jei šiomis proceso dienomis (kai nedalyvavo

kaltintojas) teisme nebuvo nei tiriamos faktinės bylos aplinkybės, nei vykdomos tokios funkcijos, kurias įprastai atlieka valstybinio kaltinimo atstovas, t. y. valstybinis kaltintojas nagrinėjant bylą teisme nedalyvavo tik tomis dienomis, kai teismas sprendė išimtinai parengiamojo pobūdžio ar grynai procesinius klausimus, kurie nelietė galutinio sprendimo iš esmės.

Vien tai, kad baudžiamąją bylą iš esmės nagrinėjantis teisėjas, vienas iš teisėjų kolegijos narių ar visuomenės atstovas teisme (*Jury* narys) asmeniškai gerai (artimai) pažįsta į procesą iškviestą liudytoją ar teisėją su šiuo liudytoju sieja darbo santykiai, automatiškai nereiškia objektyviai pagrįstos abejonės baudžiamąją bylą nagrinėjančio teisėjo nešališkumu. Lemiamo reikšmė šiuo atveju teikiama tam, ar kiekvienu konkrečiu atveju teisėjo ir liudytojo pažintis ar jų santykiai yra tiek glaudūs, nuolatiniai ir aktyvūs (t. y. yra pasiekę tokį lygį), kad iš jų gali būti daroma išvada apie to konkretaus teisėjo, o kartu ir visos teismo sudėties šališkumą [54].

Jei baudžiamąją bylą iš esmės nagrinėjantis teisėjas ar vienas iš teisėjų kolegijos narių nagrinėjo kito bendrininko baudžiamąją bylą dėl tos pačios nusikalstamos veikos, objektyviai pagrįsta abejonė teismo nešališkumu iškyla tada, jei ankstesniame (pirmesniame) teismo nuosprendyje buvo pasisakyta dėl šio vėliau teisiamo (pirmesniu nuosprendžiu nenuiteisto) asmens bendrininkavimo padarant nusikalstamą veiką ir vėlesniame teismo nuosprendyje duodama daugybė nuorodų (nevienkartinė nuoroda) į ankstesnį teismo nuosprendį. Tiesa, kaip teisingai atkreipia dėmesį Robert Esser, ar šiuo aspektu konstatuojant objektyviai pagrįstą teismo šališkumą rei-

kalingi abu šie kriterijai, ar jie yra alternatyvūs, sprendime, priimtame byloje *Ferrantelli ir Santangelo prieš Italiją*, EŽTT aiškiai nenurodė. Nors šiame sprendime vartojama sąvoka *double circumstance* lyg ir leidžia manyti, kad teismo šališkumas bus konstatuojamas tik jei paskesniame nuosprendyje bus aiški tiesioginė nuoroda į pirmiau priimtą nuosprendį [68, p. 570].

Tai, kad baudžiamąją bylą nagrinėja teisėjas, kuris šioje konkrečioje baudžiamojoje byloje (t. y. byloje dėl to paties kaltinimo ir to paties kaltinamojo atžvilgiu) prieš tai buvo priėmęs sprendimą už akių (lot. *in absentia*), gali sukelti subjektyvią kaltinamojo abejonę tokio teismo nešališkumu, tačiau jei „antrajame“ procese šis teisėjas nei *ex lege*, nei *de facto* nėra niekaip suvaržytas pirmojo savo priimto nuosprendžio, atnaujiname procese yra iš naujo nagrinėjama visa baudžiamoji byla (t. y. šios bylos pamatą sudarančios faktinės aplinkybės iš naujo tiriamos ir vertinamos tiek *de jure*, tiek *de facto*) bei užtikrinamos pagrindinės sąžiningo (tinkamo) proceso garantijos – visi šią konkrečią baudžiamąją bylą liečiantys klausimai iš naujo tiriami ir nagrinėjami rungimusi grindžiamame procese, ši subjektyvi kaltinamojo baimė ar neužtikrintumas netampa objektyviai pagrįsta abejone taip organizuoto teismo nešališkumu. Be to, EŽTT, pavyzdžiui, priimtame byloje *Thomann prieš Šveicariją* sprendime pabrėžė ir tai, kad jei tokioje situacijoje būtų pakeista visa teismo kolegijos sudėtis, būtų sukurta situacija, kai vienoje (pirmojoje) instancijoje būtų įgyvendinama ne tik pirmosios instancijos teismo, bet ir tam tikra apeliacinės instancijos teismo kompetencija, kartu procese nedalyvaujančiam kaltinamajam būtų su-

teikiamas ir tam tikras pirmumas ar dirbtinė privilegija prieš tokį kaltinamąjį, kuris sąžiningai vykdo savo kaip kaltinamojo pareigas, *inter alia*, kviečiamas atvyksta dalyvauti procese.

Objektyviai pagrįstą abejonę teismo nešališkumu sukuria ir tokia teisinė situacija, kai aukštesnės instancijos teismo kolegijoje dalyvauja teisėjas, kuris dalyvavo ir nagrinėjant tą konkrečią baudžiamąją bylą žemesnės instancijos teisme [31].

Vien tai, kad baudžiamąją bylą nagrinėjantis teisėjas jau ikiteisminio tyrimo metu susipažino su šios baudžiamosios bylos medžiaga ar vykdydamas tam tikras jurisdikcines funkcijas tam tikru būdu ar procesine forma dalyvavo šios bylos ikiteisminiame procese, ar buvo priėmęs kažkokį procesinį sprendimą iki pradedant ar atliekant ikiteisminį tyrimą, savaime nėra objektyviai pagrįsta abejonė teismo nešališkumu. Objektyviai pagrįstą abejonę šiuo atveju gali sukelti konkrečios bylos aplinkybės bei procesinių priemonių, kurias ankstesnėje stadijoje ar instancijoje priėmė (sankcionavo) teisėjas, pobūdis ir apimtis. Svarbiausia yra tai, ar savo procesiniu elgesiu ar ankstesnėje proceso stadijoje priimtais sprendimais teismas neparodė (neišreiškė) savo nuomonės dėl kaltinamojo kaltumo, bei ar atlikdamas procesinius veiksmus ar priimdamas procesinius sprendimus teismas tikrino ir vertino asmeniui reiškiamo įtarimo (kaltinimo) pagrįstumą. Teismas nepateikia pakankamų garantijų, jei teisėjo anksčiau atlikto vieno konkretaus veiksmo ar priimto sprendimo pobūdis ar tokių veiksmų (sprendimų) visuma gali sudaryti išorinį įspūdį, kad teisėjas stoja kaltinimo pusėn, išreiškia tam tikrą suinteresuotą poziciją. Pavyzdžiui,

sprendime, priimtame byloje *Bulut prieš Austriją*, EŽTT paneigė objektyviai pagrįstą abejonę teismo nešališkumu tokioje situacijoje, kai vienas iš baudžiamąją bylą nagrinėjančios teisėjų kolegijos narių ikiteisminiame tyrime apklausė liudytoją, tačiau nedalyvavo nei rengiant šią bylą teismui, nei buvo atsakingas už sprendimą pradėti teismo procesą, o jo procesinė veikla ikiteisminėje stadijoje tiek laiko, tiek turinio požiūriais apsiribojo vien liudytojų apklausa ir neapėmė nei surinktų įrodymų, nei kaltinamojo dalyvavimo padarant nusikalstamą veiką vertinimo [25; 35; 40; 49; 57–58].

Tai, kad baudžiamąją bylą iš esmės nagrinėjantis teisėjas ikiteisminio tyrimo metu ar anksčiau (prieš tai) nagrinėjant bylą teisme priėmė kaltinamojo asmens laisvę, teises ar privatumą ribojantį procesinį sprendimą ar bet koki kitą procesinį sprendimą tuo metu, kai pats baudžiamasis procesas jau buvo nukreiptas prieš šį asmenį kaip tikėtiną kaltininką, automatiškai nesukuria objektyviai pagrįstos abejonės tokio teisėjo nešališkumu. Objektyviai pagrįsta abejonė gali kilti tik esant tam tikroms *išskirtinėms aplinkybėms*. Tokios *išskirtinės aplinkybės* atsiranda, jei priimdamas tam tikrą procesinį sprendimą arba pats atlikdamas ar leisdamas atlikti tam tikrą procesinį veiksmą teisėjas *ex lege* privalo konstatuoti *išskirtinai (labai) stiprų* ar *didelį įtarimą padarius nusikalstamą veiką*, t. y., paprasčiau tariant, jei teisėjo atliktame veiksmo ar priimtame sprendime išreiškiamas asmeniui reiškiamo įtarimo (kaltinimo) pagrįstumo įvertinimas [49; 57–58]. Klasikinis to pavyzdys – teismo sprendimas atimti žmogaus laisvę (jį suimti, tęsti suėmimo terminą ar atmesti

kaltinamojo skundą dėl jam skirto suėmimo pagrįstumo). Pavyzdžiui, sprendime, priimtame byloje *Hauschildt prieš Daniją*, EŽTT atkreipė dėmesį į tai, kad pagal Danijos įstatymus suimant asmenį reikalaujama nustatyti „labai didelio laipsnio aiškumą dėl asmens kaltės“. Sprendime byloje *Nortier prieš Nyderlandus* EŽTT nurodė, kad šiuo atveju svarbi bendroji teisinė taisyklė, ar suimdamas žmogų teisėjas išsprendžia iš esmės tuos pačius klausimus, kurie yra išsprendžiami ir priimant galutinį teismo nuosprendį [68, p. 586; 20; 30]. Taigi, objektyviai pagrįstą abejonę kyla tada, jei ankstesniame procese teisėjas atliko veiksmus ar priėmė sprendimus, kuriems atlikti ar priimti būtina konstatuoti *labai didelį įtarimą*, o procesas, kuriame buvo sprendžiami šie klausimai, asmens kaltės konstatavimo aspektu buvo labai artimas procesui, kuriame asmeniui reiškiamas baudžiamasis kaltinimas nagrinėjamas iš esmės [40].

Teisėjas negali būti laikomas šališkas vien dėl to, kad priėmė vadinamąjį tarpinį procesinį sprendimą, leidžiantį baudžiamajam procesui „judėti į priekį“ – iš ikiteisminio tyrimo stadijos pereiti į teisminio bylos nagrinėjimo stadiją, tačiau tik tuo atveju, jei šis tarpinis procesinis sprendimas savo esme (prasme) ir procesine paskirtimi neatitinka (nereiškia) kaltinimo pareiškimo siauruoju supratimu ar kaltinamojo kaltės konstatavimo [58]. Vertinant tarpinį procesinį sprendimą priėmusio teismo nešališkumą svarbu tai, kokią užduotį nacionalinis įstatymas kelia šį tarpinį procesinį sprendimą priimančiam teisėjui ar, kitaip tariant, kokiomis pareigomis teisėjas yra suvaržytas šiame proceso etape: ar šiame etape teisėjas preliminarai anali-

zuoja ir vertina ir tokius aspektus, kurie nulemia galutinį teismo sprendimą – sprendžia asmeniui reiškiamo kaltinimo pagrįstumo klausimą, ar teisėjas preliminarai patikrina vien tai, ar jam pateikti procesiniai dokumentai (įskaitant ir kaltinimo institucijos surašytą dokumentą, kuriame formuluojamas kaltinimas) tinkamai pagrįdžia įtarimą (angl. *prima facie case*). Kitaip tariant, šiuo aspektu nesvarbu, kiek „giliai“ teisėjas susipažįsta su jam pateikta baudžiamosios bylos medžiaga – kvalifikuotas ir išsamus teisėjo susipažinimas su baudžiamosios bylos medžiaga tarpiniame etape nebūtinai reiškia objektyviai pagrįstą abejonę teismu, kuris priims galutinį procesinį sprendimą. Panašiai kaip ir vertinant procesinius sprendimus riboti asmens laisvę, dėmesys kreipiamas į tai, ar teisėjo procesinis sprendimas tarpiniame etape priklauso nuo teisėjo įsitikinimo, kad jam pateikta baudžiamosios bylos medžiaga pagrindžia išskirtinai didelį įtarimą (t. y. tik konstatavęs tokio lygio, lygmens ar stiprumo įtarimą teisėjas gali leisti „procesui judėti į priekį“), ar teisėjas šiame etape tiesiog turi patikrinti vien jam pateiktą įrodymų tinkamumą (angl. *prima facie evidence*).

Kaltinamojo išteisinimas bent dėl vienos jam įkaltintos nusikalstamos veikos yra papildomas argumentas, neigiantis teisėjo šališkumą [35; 58].

Europos žmogaus teisių teismas aiškiai neatsako ir į klausimą, kas ir kaip turi išspręsti baudžiamąją bylą nagrinėjančiam teisėjui ar visai teismo sudėčiai (keliems ar visiems teisėjų kolegijos nariams) pareikštą nušalinimą. Tiesa, pavyzdžiui, Robert Esser tvirtina, kad sprendime, priimtame byloje *Debled prieš Belgiją*, EŽTT sufor-

mulavo bendrąjį teisinį standartą, kuriuo turėtų būti vadovaujama ir baudžiamajame procese [68, p. 593]. Sprendime byloje *Debled prieš Belgiją* galima išskirti tokias svarbesnes EŽTT suformuluotas teisines taisykles, kurios, jei sutiktume su Robert Esser, turėtų galioti ir baudžiamajam procesui: 1) kaltinamojo pareikštas nušalinimas (iškeltas teismo šališkumo klausimas) turi būti sprendžiamas tokiam procese, kuris atitinka Konvencijos 6 straipsnio reikalavimus, ir 2) Konvencijai neprieštarauja tokia teisinė praktika, kai vienam teisėjų kolegijos nariui pareikštą nušalinimą išsprendžia kiti teisėjų kolegijos nariai, nušalinamajam nedalyvaujant, tačiau jei proceso dalyvis nušalinimą pareiškia keliems teisėjų kolegijos nariams ir šis nušalinimo pareiškimas grindžiamas iš esmės tapachiais pagrindais, vieno iš teisėjų kolegijos narių nusprendimas dėl kito kolegijos nario nešališkumo gali sukelti objektyviai pagrįstą abejonę šių teisėjų nešališkumu [69, p. 255].

Išvados

Apibendrinant Konstitucinio Teismo ir Europos žmogaus teisių teismo jurisprudenciją *teismo nešališkumo* klausimu, darytinos šios svarbesnės išvados.

Pirma. Teismo (teisėjo) nešališkumas yra viena iš esminių žmogaus teisių ir laisvių apsaugos sąlygų, lemianti proceso dalyvių (kaltinamojo, nukentėjusiojo ir kt.) ir visos visuomenės pasitikėjimą teismu kaip institucija, baudžiamuoju procesu kaip neišvengiama baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo tvarka ir galutiniu teismo sprendimu kaip teisingumo įgyvendinimo aktu. *Nešališkumas* yra ne privilegija, o viena iš svarbiausių teismo

(teisėjo) pareigų. Todėl teismo (teisėjo) šališkumą gali lemti įvairūs veiksniai: teisėjo kvalifikacijos stoka, neprofesionalumas, nesugebėjimas bylas ir atskirus klausimus spręsti vadovaujantis ne tik įstatymu, bet ir teise, tinkamo teisinio proceso neužtikrinimas, nepagarba procese dalyvaujantiems asmenims, neracionalus procesinių sprendimų argumentavimas (nemotyvavimas) ir kt.

Antra. Konstitucinis *teismo nešališkumo* reikalavimas neneigia baudžiamąją bylą nagrinėjančio teismo (teisėjo) pareigos siekti nustatyti materialiąją tiesą byloje ir šiuo tikslu aktyviai dalyvauti baudžiamajame procese.

Trečia. *Teismo nešališkumo* sampratą atskleidžia du turinio elementai: *subjektyvusis*, kuris bendriausiu požiūriu reiškia,

kad nė vienas teismo kolegijos (sudėties) narys negali turėti asmeninio išankstinio nusistatymo, suinteresuotumo ar būti tendencingas, ir *objektyvusis*, kuris įpareigoja teismą pateikti pakankamas faktines ir teisinės garantijas, pašalinančias bet kokią su teismo nešališkumu susijusią pagrįstą abejonę.

Ketvirta. Konstitucinis teismo (teisėjo) nešališkumo principas įpareigoja teismą *in corpore* ir kiekvieną teisėjų kolegijos narį atskirai būti aktyvius saugant savo nešališkumą ir žmonių pasitikėjimą teismu: patiems iš karto paviešinti pagrindus, dėl kurių teisėjas gali būti laikomas šališkas, ir nusišalinti, o jei nušalinimą pareiškia proceso dalyvis – rūpestingai ištirti ir motyvuotai įvertinti proceso dalyvio išdėstytas abejones teismo nešališkumu.

LITERATŪRA

Norminiai aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, nr. 31-953; nr. 33-1014 (su vėlesniais papildymais ir pakeitimais).
2. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 96-3016.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 37-1341 (su vėlesniais papildymais ir pakeitimais).

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai

4. 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. kovo 31 d. nutarimo Nr. 465 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. kovo 3 d. nutarimo Nr. 124 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų, valstybinio arbitražo, prokuratūros bei valstybės kontrolės departamento darbuotojų darbo apmokėjimo“ dalinio pakeitimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 46 straipsnio pirmajai daliai, Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 4 straipsnio pirmajai daliai, Lietuvos Respublikos valstybės

- kontrolės įstatymui, taip pat Lietuvos Respublikos įstatymui „Dėl Lietuvos Respublikos teismų teisėjų, prokuratūros darbuotojų, valstybinių arbitrų bei valstybės kontrolės departamento darbuotojų tarnybinių atlyginimų“. *Valstybės žinios*, 1995, nr. 101-2264.
5. 1999 m. vasario 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 4 ir 5 dalių, 256 straipsnio 4 dalies, 260 straipsnio 4 dalies, 280 straipsnio 1, 2 ir 6 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1999, nr. 15-402.
6. 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 14, 251, 26, 30, 33, 34, 36, 40, 51, 56, 58, 59, 66, 69, 691 ir 73 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1999, nr. 109-3192.
7. 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1981 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 39-1105.

8. 2001 m. vasario 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 26 straipsnio 3 ir 4 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2001, nr. 14-445.
9. 2001 m. liepos 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymo 4 straipsnio 1 ir 2 dalių, 5 straipsnio 1 ir 3 dalių, 7 straipsnio 3 dalies 1 punkto, 4, 5 ir 6 dalių, šio įstatymo priedėlio ii skirsnio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo 6 priedėlio, Lietuvos Respublikos 2000 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo pakeitimo įstatymo 9 straipsnio, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. lapkričio 29 d. nutarimo Nr. 499 „Dėl valstybinės valdžios, valstybės valdymo ir teisėsaugos organų vadovų bei kitų pareigūnų laikinos bandomosios darbo apmokėjimo tvarkos“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 24 d. nutarimo Nr. 666 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų teisėjų, prokuratūros sistemos ir Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento pareigūnų bei kitų darbuotojų darbo apmokėjimo“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimo Nr. 1494 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 30 d. nutarimo Nr. 689 „Dėl teisėtvarkos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančiųjų pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo“ dalinio pakeitimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2001, nr. 62-2276; 2001, nr. 86 (atitaisymas).
10. 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2006, nr. 7-254.
11. 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 85 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), 139 straipsnio 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 306 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. redakcija), 308 straipsnio (2006 m. birželio 1 d. redakcija) 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 324 straipsnio 12, 13 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 377 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. redakcija) 9 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 448 straipsnio 7 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 454 straipsnio 5, 6 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 460 straipsnio 4, 5 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 268 straipsnio 3 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 285 straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 286 straipsnio 1 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 288 straipsnio 4 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 289 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 303 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 320 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 325 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 358 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl pareiškėjo – Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 119 straipsnio 2 dalies 1 punktą (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 5 dalis (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio (2003 m. sausio 21 d. redakcija) 1 punktą (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 19 d. dekretas Nr. 2067 „Dėl apygardos teismo teisėjo įgaliojimų pratęsimo“, Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. birželio 18 d. dekretas Nr. 128 „Dėl apygardų teismų skyrių pirmininkų skyrimo“ ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Vilniaus apygardos teismo teisėjas Konstantas Ramelis skiriamas šio teismo Civilinių bylų skyriaus pirmininku, neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2006, nr. 102-3957; nr. 127 (atitaisymas), nr. 137 (atitaisymas).
12. 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 56 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 3 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 4, 5, 6 dalių

- (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 57 straipsnio 3 dalies (2003 m. sausio 28 d. redakcija), 63 straipsnio 4 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 70 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 71 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 72 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 73 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 74 straipsnio 1 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 75 straipsnio 1 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 76 straipsnio 2 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 77 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 78 straipsnio 2 dalies (2003 m. sausio 21 d. redakcija), 79 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 81 straipsnio 3, 7 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 90 straipsnio 3, 7 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio 3, 4 punktų (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 128 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos įstatymo „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo statutas“ 11 straipsnio 3 dalies 13 punkto (1996 m. liepos 4 d. redakcija), 17 straipsnio 1, 3 dalių (1995 m. balandžio 18 d. redakcija), 4 dalies (1996 m. liepos 4 d. redakcija), 18 straipsnio 3 dalies (1995 m. balandžio 18 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 10 d. dekreto Nr. 2048 „Dėl apygardos teismo teisėjo atleidimo“ 1 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2006, nr. 51-1894.
13. 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 90 straipsnio 8 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2006, nr. 130-4910.
 14. 2007 m. spalio 22 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 4 straipsnio (2002 m. liepos 2 d., 2004 m. lapkričio 4 d., 2005 m. gegužės 19 d., 2006 m. birželio 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 110-4511.
 15. 2008 m. sausio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 425 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2008, nr. 11-388.
 16. *Academy Trading Ltd. ir kiti prieš Graikiją*. 2000 m. balandžio 4 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 30342/96).
 17. *Albert ir Le Compte prieš Belgiją*. 1983 m. vasario 10 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 7299/75; 7496/76).
 18. *Barberà, Messeguè ir Jabardo prieš Ispaniją*. 1988 m. gruodžio 6 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 10590/83).
 19. *Belilos prieš Šveicariją*. 1988 m. balandžio 29 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 10328/83).
 20. *Ben Yaacoub prieš Belgiją*. 1987 m. lapkričio 27 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 9976/82).
 21. *Bentham prieš Nyderlandus*. 1985 m. spalio 23 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 8848/80).
 22. *British – American Tobacco Company Ltd. prieš Nyderlandus*. 1995 m. lapkričio 20 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 19589/92).
 23. *Bulut prieš Austriją*. 1996 m. vasario 22 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 17358/90).
 24. *Campbell ir Fell prieš Jungtinę Karalystę*. 1984 m. birželio 28 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 7819/77; 7878/77).
 25. *Castillo Agar prieš Ispaniją*. 1998 m. spalio 28 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 28194/95).
 26. *Çiraklar prieš Turkiją*. 1998 m. spalio 28 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 19601/92).
 27. *Coyne prieš Jungtinę Karalystę*. 1997 m. rugsėjo 24 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 25942/94).
 28. *Daktaras prieš Lietuvą*. 2001 m. sausio 17 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 42095/98).
 29. *Debled prieš Belgiją*. 1994 m. rugsėjo 22 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 13839/88).
 30. *De Cubber prieš Belgiją*. 1984 m. spalio 26 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 9186/80).
 31. *De Haan prieš Nyderlandus*. 1997 m. rugpjūčio 26 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 22839/93).
 32. *Delcourt prieš Belgiją*. 1970 m. sausio 17 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 2689/65).
 33. *Demicoli prieš Maltą*. 1991 m. rugpjūčio 27 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 13057/87).
 34. *De Wilde, Ooms ir Versyp prieš Belgiją*. 1970 m. lapkričio 18 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 2832/66; 2835/66; 2899/66).
 35. *Fey prieš Austriją*. 1993 m. vasario 24 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 14396/88).
 36. *Ferrantelli ir Santangelo prieš Italiją*. 1996 m. rugpjūčio 7 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 19874/92).
 37. *Findlay prieš Jungtinę Karalystę*. 1997 m. vasario 25 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 22107/93).
 38. *Gregory prieš Jungtinę Karalystę*. 1997 m. vasario 25 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 22299/93).
 39. *H. prieš Belgiją*. 1987 m. lapkričio 30 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 8950/80).
 40. *Hauschildt prieš Daniją*. 1989 m. gegužės 24 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 10486/83).

41. *Helle prieš Suomiją*. 1997 m. gruodžio 19 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 20772/92).
42. *Holm prieš Švediją*. 1993 m. lapkričio 25 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 14191/88).
43. *Incal prieš Turkiją*. 1998 m. birželio 9 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 22678/93).
44. *Kadubec prieš Slovakiją*. 1998 m. rugsėjo 2 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 27061/95).
45. *Langborger prieš Švediją*. 1989 m. birželio 22 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 11179/84).
46. *Lauko prieš Slovakiją*. 1998 m. rugsėjo 2 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 26138/95).
47. *Le Compte, van Leuven, De Meyere prieš Belgiją*. 1981 m. birželio 23 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 6878/75; 7238/75).
48. *Neumeister prieš Austriją*. 1968 m. birželio 27 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 1936/63).
49. *Nortier prieš Nyderlandus*. 1993 m. rugpjūčio 24 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 13924/88).
50. *Oberschlick prieš Austriją*. 1991 m. gegužės 23 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 11662/85).
51. *Padovani prieš Italiją*. 1993 m. vasario 26 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 13396/87).
52. *Pfeifer ir Plankl prieš Austriją*. 1992 m. vasario 25 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 10802/84).
53. *Piersack prieš Belgiją*. 1982 m. spalio 1 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 8692/79).
54. *Pullar prieš Jungtinę Karalystę*. 1996 m. birželio 10 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 22399/93).
55. *Remli prieš Prancūziją*. 1996 m. balandžio 23 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 16839/90).
56. *Ringeisen prieš Austriją*. 1973 m. birželio 23 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 2614/65).
57. *Sainte-Marie prieš Prancūziją*. 1992 m. gruodžio 16 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 12981/87).
58. *Saraiva de Carvalho prieš Portugaliją*. 1994 m. balandžio 22 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 15651/89).
59. *Schiesser prieš Šveicariją*. 1979 m. gruodžio 4 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 7710/76).
60. *Thomann prieš Šveicariją*. 1996 m. birželio 10 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 17602/91).
61. *Thorgeir Thorgeirson prieš Islandiją*. 1992 m. birželio 25 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 13778/88).
62. *Winterwerp prieš Nyderlandus*. 1979 m. spalio 24 d. sprendimas (pareiškimo Nr. 6301/73).
64. AMBRASAITĖ, G. Teismo nepriklausomumas ir visuomenės pasitikėjimas teismu. *Justitia*, 2000, nr. 6 (30).
65. BALTUTYTĖ, E. Teisės į nepriklausomą ir nešališką teismą ir saviraiškos laisvės santykio aspektai Europos žmogaus teisių teismo praktikoje. In *Teisminė valdžia ir visuomenė*: konferencijos, skirtos Europos Tarybos 50-mečiui paminėti, medžiaga. Vilnius, 1999, p. 155–166.
66. BIRMONTIENĖ, T., et al. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Antras leidimas. Vilnius, 2002.
67. DRIUKAS, A.; ir VALANČIUS, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*: vadovėlis. Vilnius, 2005, t. 1.
68. ESSER R., Auf dem Weg zu einem europäischen Strafverfahrensrecht. Die Grundlagen im Spiegel der Rechtsprechung des Europäischen Gerichtshofs für Menschenrechte (EGMR) in Straßburg, Berlin 2002.
69. FROWEIN J. ABR.; PEUKERT W. Europäische Menschenrechtskonvention. EMRK-Kommentar. 2. Auflage [Hrsg. Frowein J. Abr., Peukert W.] Kehl, Strassburg, Arlington, Engel 1996.
70. GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; ir KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius, 2005.
71. GODA, G. Teisėjo nepriklausomumas ir atsakomybė. In *Teisminės valdžios problemos Lietuvoje*: konferencijos, skirtos teismų reformos Lietuvoje įgyvendinimo analizei, medžiaga. Vilnius, 1996, p. 59–64.
72. JURKA, R., et al. *Baudžiamojo proceso principai*: metodinė mokomoji priemonė. Vilnius, 2009.
73. LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; ir NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius, 2003, t. 1.
74. *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda*: kolektyvinė monografija. Vilnius, 2007.
75. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. I–IV dalys (1–220 straipsniai). [mokslinis redaktorius doc. dr. G. Goda]. Vilnius, 2003.
76. ŠILEIKIS, E. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Antras pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius, 2005.
77. ŠVEDAS, G. Teisė į nepriklausomą ir nešališką teismą. In *Valstybė ir žmogaus teisės*. Vilnius, 2005, p. 40–45.
78. VALANČIUS, V. Teismo ir teisėjo nepriklausomumo principas ir konstitucinė justicija. *Jurisprudencija*, 2000, nr. 16 (8), p. 8–15.

Specialioji literatūra

63. ABRAMAVIČIUS, A. Teisė į teisminę gynybą Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. *Jurisprudencija*, 2009, nr. 3 (117), p. 21–40.

79. VALANČIUS, V. Teismo ir teisėjo nepriklausomumo, savarankiškumo ir savivaldos realizavimo problemos. *Jurisprudencija*, 2000, nr. 17 (9), p. 54–66.
80. VILLIGER M. E. *Handbuch der Europäischen Menschenrechtskonvention (EMRK) unter besonderer Berücksichtigung der schweizerischen Rechtslage*. Zürich, 1993.

Kitų Lietuvos teismų procesiniai sprendimai, teismų pirmininkų neprocesiniai raštai etc.

81. Vilniaus miesto 2-ojo apylinkės teismo 2008 m. spalio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-813-294/2008.

DAS GRÜNDUNGSPRINZIP DER RICHTERSUNPARTEILICHKEIT IN DER JURISPRUDENZ DES VERFASSUNGSGERICHTS DER REPUBLIK LITAUEN UND DES EUROPÄISCHEN GERICHTSHOFES FÜR MENSCHENRECHTE

Remigijus Merkevičius

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Analyse der Rechtsprechung der Gerichte, die das litauische Strafprozessordnung und die Rechtsprechung der litauischen Gerichte im Strafverfahren am meisten beeinflussen oder sogar bestimmen – die Analyse der Rechtsprechung des Verfassungsgerichts der Republik Litauen und des europäischen Gerichtshofs der Menschenrechte, erlaubt einen Rückschluss, dass Richterunparteilichkeit nicht nur eines der grundlegenden Menschenrechte, sondern auch eines der grundlegenden, die Freiheit schützender und sie definierender Maßnahmen ist, die das öffentliche Vertrauen aller Verfahrensteilnehmer, wie des Angeklagter so als auch der Opfer, an das Strafverfahren als eine unvermeidliche Ordnung der Justizvollstreckung und an den Gerichtsbeschluss als einen Akt des Gerechtigkeitsvollzuges bestimmen. Die Richtersunparteilichkeit ist kein Privileg, sondern eins der wichtigsten Pflichten des Richters und des Gerichts. Die Voreingenommenheit des Richters oder des Gerichts wird durch mehrere Faktoren bestimmt: durch die Professionalität der Richter, durch die Fähigkeit der Richter in einzelnen Fällen nicht nur durch die Anwendung des Gesetzes, sondern der gesamten Gesetzgebung zu entscheiden, eine Gewährleistung des allseitig korrekten Strafverfahrens, durch die Achtung der Verfahrensteilnehmer als Personen, durch eine rationale Begründung unternommener Gerichtsbeschlüsse oder Handlungen und auch durch die Klarheit für die Verfahrensteilnehmer

und andere Tatsachen.

Das Verfassungsgebot der Unvoreingenommenheit des Gerichts bestreitet die Pflicht des Richters oder des Gerichts, welches das Strafverfahren führen, nicht, in der Verhandlung der Strafsache eine materielle Wahrheit festzustellen, und zu diesem Zweck aktiv an dem Strafverfahren teilzunehmen.

Der Verfassungsgrundsatz der Richtersunbefangenheit wird durch zwei Inhaltssätze begründet: den subjektiven Satz, dass keines der Mitglieder des Gerichtsgremiums eine persönliche Voreingenommenheit, Vorbehalt oder Interesse am Verfahren aufweist, und den objektiven Satz, der das Gericht verpflichtet genügenden sachliche und juristische Beweise vorzulegen, die jegliche vernünftige Zweifel an dem Unbefangen des Gerichts widerlegen.

Der Verfassungsgrundsatz des richterlichen und gerichtlichen Unbefangens verpflichtet das Gericht und jeden einzelnen Mitglied des Gerichtsgremiums aktiv sein Unbefangens und das Menschenvertrauen an das Gericht zu beschützen und zu bewahren, Richter sind verpflichtet selbst alle mögliche Gründe, die sie persönlich als Richter parteiisch erscheinen lassen können, sofort preiszugeben, und von dem Verfahren sich zurückzutreten, und, falls Rücktritt des Richters von einem Verfahrensteilnehmer in Antrag gestellt wird, sorgfältig zu untersuchen und motiviert die vom Verfahrensteilnehmer vorgelegten Zweifel zu bewerten.

Įteikta 2010 m. balandžio 16 d.

Priimta publikuoti 2010 m. birželio 30 d.